Il-Pesta tal-1813

Is-Sur Sebatian Vella B.A.(Hons)P.G.C.E.

Kulħadd jaf li l-Parroċċa ta' San Sebastjan oriġinat mill-istatwa artistika tal-aħwa Fabri faċċata tal-Knisja ż-Żgħira. Din l-istatwa tal-ġebel li turi lil San Sebastjan marbut ma' siġra kienet saret bħala ringrazzjament mill-Qriema wara li għaddiet il-pesta tal-1813. Fil-fatt l-istatwa tħares lejn il-portijiet minn fejn daħlet l-epidemija tal-pesta.

Il-Pesta hija marda infettiva .Illum nafu li ġi mill-baqq, *xenpsula cheopis*,li jkun hemm fuq il-firien iswed *rattus*. Iżda l-mikrobu tal-pesta,*Yersinia pestis*,ġie biss misjub fl-1894 minn Alexander Yersin.Fl-1813 it-tobba ma kienux jafu minn fejn tlġi, kif tfejjaqha u kif tevitaha. Ħafna tobba kienu jsostnu li tiġi mill-arja iżda kienu jafu li tittieħed mhux biss minn persuni infettati iżda anke minn oġġetti. Dan għaliex il-mikrokożmi li jmexxuha ma' jidhrux. Għalhekk kienu jaħarqu bhejjem, ħwejjeġ u kwalunkwe ħaġa li messet mal-infettati. Kienu jiżolaw lill-morda infettati u jekk imutu jidfnuhom f'oqbra komuni u jitfgħu fuqhom il-ġir ħalli l-iġsma jiddikomponu malajr. F'pajjiż Kattoliku ma' setax isir kremazzjoni (ħruq) tal-mejtin. Kien isir hafna fumigar b'lampi tal-fumigazzjoni u d-djar kienu jinżebgħu bil-ġir. Anke dokumenti kienu jiffumigaw u peress li kienu jemmnu li l-pesta tittieħed anki mill-karti nafu b'dokumenti li nkitbu fuq l-injam waqt il-pesta. In-nies iżolati xorta riedu jieklu, jilbsu, jinħaslu u jindilku biż-żejt u l-ħall li kienu jaħsbu li jgħin. Dawk li jieħdu ħsiebhom u anki dawk li jġorruhom sal-isptar jew saċ-ċimiterju kienu f'riskju ukoll. It-tobba kienu jużaw ingwanti, maskri ma' wiċċhom u jpoġġu xi werqa tat-tabakk fuq il-polz biex iħossuh. Is-Sintomi tal-pesta kienu jkunu infiħ tal-glandoli ta'taħt l-abt,iż-żaqq u fil-koxxa. Dan kien ikun akkumpanjat ma' uġigħ ta' ras, deni u anki delirju.

Jingħad li l-pesta daħlet fid-29 ta' Marzu 1813 fuq il-bastiment Malti San Nicola li kien ġej minn Lixandra fl-Eġittu.Il-Kaptan Malti, Antonio Bonifacio,kien avża lill-awtoritajiet li fi triqtu lejn Malta mietu żewġ baħrin b'sintomi tal-pesta. Għalhekk il-bastiment tħalla f'nofs il-port tal-kwarantina u l-baħrin ħaduhom l-Isptar ta' Lazzarett fuq Manoel Island. Il-Lazzarett kien fetħu l-Granmastru Lascaris fl-1646. F'Malta l-pesta kienet ilha ma' tidher mill-1676 meta qatlet aktar minn 11,000 Malti li minnhom 335 kienu Qriema. Iċ-ċurma qaxxrulhom xagħrhom, ħasluhom fl-ilma baħar, dilkuhom bil-ħall u tawhom ħwejjeġ ġodda. Kien hemm żewġ dgħajjes għassa madwar il-bastiment. Fl-1 ta April il-Kaptan Bonificacio wara logħba bil-ballun, ħass uġigħ kbir f'rasu u wara 36 siegħa miet fil-Lazzarett. Il-qaddej tiegħu miet wara ftit. Kienu huma t-tnejn li ħadu ħsieb iż-żewġ baħrin li mietu fuq il-baħar. Il-Kummissarju Ċivili, *Oakes* li kien imexxi lil Malta f'isem il-Kuruna Ingliża ma riedx jaħraq il-bastiment biex ma jħallasx kumpens. Ċurma ġdida telgħet fuq il-bastiment

ikompli f'paġna 33

u wara li sar l-iffumigar u li nżeba' minn ġewwa ħaduh lura l-Eġittu. Ħadd minn din iċ-ċurma l-ġdida u ħadd miċ-ċurma li ġabitu Malta ma' miet aktar. Kulħadd ħaseb li l-periklu ġie skansat.

Iżda fid-19 ta April, Dr Gravagna invista tifel ta'l-iskarpan Salvu Borg mill-Belt Valletta. It-tifel kien ilu marid sitt ijiem u kellu tumur f'sidru. Fi ftit ġranet l-omm li kienet tqila mietet hi u t-tarbija. Il-membri tal-familja Borg u min kien f'kuntatt magħhom ittieħdu Lazzarett. Skond l-istoriku Giovanni Bonello xi ħadd mill-għassiesa kien daħal fuq San Nicola qabel telqet u seraq xi drapp li imbagħad tpoġġa f'ħanut f'Tas-Sliema. Dan id-drapp xtrah Salvu Borg li ħa miegħu l-mikrobu tal-pesta.

L-awtoritajiet ħadu l-passi biex l-epidemija ma tinxteridx iżda l-Bord tas-Saħħa ma' kienx għadu ddikjara ċar u tond jekk kienetx pesta. It-tluq tal-vapuri ġie sospiż, il-Qrati, t-tejatri u wara ftit il-Knejjes ġew magħluqa. Il-Belt Valletta, l-Furjana u t-Tliet Ibliet tpoġġew taħt superviżjoni ta' tobba li kienu jduru dar dar jaraw hemmx infettati. Fil-5 ta Mejju ġie dikjarat li ma kienx hemm aktar każi l-Belt. Iżda l-għada l-qabla ,li kienet għenet lis-Sinjura Borg twelled, instabet mejta minn ċertu Delicata. Dan Delicata avża malajr li l-Bord tas-saħħa li ħaduh il-Lazzarett fejn miet fis-17 ta Mejju. Jingħad li mara b'sintomi tal-pesta mietet l-isptar u ħarquha biex jgħattu kollox. Fl-Isla marad u miet tifel kunjomu Briffa. Fis-7 ta Mejju ħarġu ordnijiet oħra biex isir kollox b'aktar ordni mat-tobba ingħaqdu l-logotenenti (maġistrati) tad-distretti. Klieb u qtates ma' kellhomx jitħallew jiġru barra. It-tallaba tneħħew mit-toroq u l-baħrin ġew ordnati jibqgħu abbord. Il-bejgħ tad-drappijiet u ġlud ġie imwaqqaf. Missier it-tifel Briffa miet il-Lazzarett u fi Strada San Paolo miet tifel tal-familja Falzon. Fid-9 ta' Mejju miet pazjent minn Ħal Tarxien kif kienu sejrin bih Lazzarett. Tallab miet fejn il-Marina Gate (illum Victoria Gate), iżda kien biss fit-12 ta' Marzu meta miet fil-Lazzarett Salvu Borg, l-iskarpan li allegatament daħħal il-pesta, li l-Bord tas-Saħħa għamel dikjarazzjoni li kienet pesta u mhux xi marda oħra.

Sar żball kbir meta fis-16 ta' Mejju l-infettati ngħataw l-permess jibqgħu f'darhom. Għalkemm kien hemm gwardjan mal-bieb il-kuntatt bejn in-nies xorta tkompla. L-injoranza u qlajjiet popolari għenu biex tinxtered il-pesta. Kien jingħad li t-tobba riedu jivvelenawk, li l-pesta ġiet minn qamħ ta' kwalita' baxxa. Skont it-tabib Ingliż Robert Calvert kien hemm it-twemmin popolari li l-pesta tittieħed minn ħobż sħun iżda mhux minn ħobż kiesaħ. Is-serq u ċ-ċaqliq ta' ħwejjeġ minn djar tal-infettati ma naqasx. Il-faqar u n-nuqqas ta' igene fid-djar ukoll taw kontribut biex timxi din l-epidemija. Fis-17 ta' Mejju proklama ta' *Oakles*, il-Kummissarju Ċivili, offriet flus lil min jagħti nformazzjoni fuq xi każi tal-pesta. Barra minn hekk din il-Proklama kellha l-piena tal-mewt għal min jaħbi l-effetti tal-marda fuqu jew fuq qrabatu. Mewt ukoll lil min jisraq oġġetti tal-infettati. L-iskejjel ġew magħluqa, iżda l-epidemija xorta nxterdet u bdew imutu wkoll l-għassiesa tal-bibien. Fit-18 ta'Mejju miet l-ewwel Qormi,ċertu Ġorġ Grech, tifel ta' 12-il sena.

Il-Belt inqassmet fit-8 distretti, bejn Distrett u ieħor kien hemm barrikati bis-suldati.F'post ċentrali f'kull Distrett kien jinġieb l-ikel u membru wieħed minn kull familja kien imur għalih. It-tobba kienu jidhlu dar dar u jniżżlu mal-bieb jekk ikunx hemm infettati. Il-kapijiet tal-familja riedu jniżżlu fuq il-bieb kemm kien hemm nies f'kull dar. Fl- 24 ta' Ġunju hekk kif il-każijiet komplew jiżdiedu twaqqfet il-komunikazzjoni bejn l-ibliet u l-kampanja. Biex tidħol il-Belt ridt passaport speċjali.

ikompli f'paġna 36

Il-Lażżarett fejn kienu jiġu mpoġġija l-morda bil-pesta

Is-sħana tas-sajf kompliet iżżid il-problema u *Oakes* biddel il-Bord tas-Saħħa u daħħal aktar tobba. Sa Ġunju l-Lazzarett u anki Forti Manoel kienu mimlija. B'hekk bdew jinbnew barrakki temporanji tal-injam madwar is-swar. Kull barrakka kienet 12-il pied kwadru u kellha tieqa waħda. Ġewwa l-barrakka ma kienx hemm għamara jew faċilitajiet sanitarji. Il-Barrakki mimlija sħana. Skont it-tabib Ingliż *Brooke Faulkner* is-sitwazzjoni fil-Lazzarett ma kienetx aħjar. Kien hemm pazjenti abbandunati fejn xulxin bi ħwejjeġ maħmuġa reqdin fuq it-tiben jew fl-art. *Faulkner* ra abbużi ta' kull tip u ebda igene. Mhux ta' b'xejn li l-Maltin kienu jagħmlu minn kollox biex ma jitilqux minn djarhom. Ġew rekwiżizzjonati djar kbar tal-pesta. It-transport tal-infettati kien isir fuq 22 *stretcher* u l-mejtin fuq 6 karrijiet tal-mejtin. Karru minnhom għadu jeżisti fil-Mużew tas-Santwarju ta' Ħaż-Żabbar u kien xogħol tal-mastrudaxxa Giaocchino Xerri. It-transport kien beda jsir mill-ħabsin li libsin bl-aħmar u l-iswed u barnuża fuq rashom. Kienu jbezzgħu lil kulħadd. Il-każijiet ta' stupri u serq żdiedu sakemm il-ħabsin mietu kollha. Ġabu 50 Habsi Sqalli li mietu wkoll bil-pesta.

Fit-3 ta' Lulju l-logutenent kurunell Rivarola ngħata poteri speċjali ta' maġistrat u Spettur Ġenerali tal-Pulizija. Fit-13 ta' Lulju ġiet imwaqqfa l-komunikazzjoni bejn il-Belt Valletta u l-Furjana. Il-pieni għal min jikser xi regolament komplew jiħraxu. Fis-17 ta' Awissu ġie fuċilat fi Triq il-Merkanti Antonio Borg għax ħeba li kellu l-pesta. Fit-22 ta' Awissu twaqqaf il-ġbir tal-qoton. Sal-aħħar ta' Awissu l-każijiet fil-Belt u l-Furjana bdew jonqsu iżda żdiedu Birkirkara, Ħaż-Żebbuġ u Ħal Qormi. Fil-11 ta' Settembru Rivarula dawwar dawn it-tliet irħula b'kurdun militari. F'Birkirkara kienu marru xi 3000 refuġjat mill-Belt Valletta. Iż-Żebbuġin kienu organizzaw gwardja ċivika li fil-25 ta' Ġunju għalqet il-kuntatt ma' Ħal Qormi. Ħaż Żebbuġ mal-ewwel każi nqasam fi tliet distretti bil-barrikati bejnietħom. Iż-Żebbuġin infettati bdew jitpoġġew f'barrakki ġo għalqa bla sanita' ta' xejn u fi sħana kbira. Mietu 189 Żebbuġi f'dawn il-barrakki.

Għalkemm f'Settembru reġgħu nstabu xi każi fid-distrett 8 fil-Belt Valletta meta wasal *Sir Thomas Maitland* f'Ottubru, l-pesta kienet battiet sewwa fl-Ibliet. *Maintland* kien ħa post *Oakes* u nħatar gvernatur ta' Malta. Iżda f'Ħal Qormi Ħaż Żebbug u Birkirkara l-pesta kienet għadha b'saħħitha.Feġġew ukoll każi iżolati fir-Rabat u fil-bajja ta' San Ġorġ. Fir-Rabat kienu ġġetti li ġabu minn Ħal Qormi. Fil-Bajja ta' San Ġorġ il-ħtija kienet xi dgħajsa li ġabet xi kuntrabandu infettat. Għalhekk *Maitland* ikkonkluda li l-arja ma' kellha x'taqsam xejn mat-tixrid tal-epidemija. Lit-tobba li kienu jsostnu dan, kien iweġibhom li mid-dehra l-arja kienet tibża mill-Pulizija dan għaliex fejn l-għassa saret sewwa l-pesta naqqset u għaddiet. *Maitland* ġabar ħafna

nies lejn il-Lazzarett. Id-djar tal-impestati bdew jinżebgħu bil-ġir u l-ħwejjeġ kollha jinħarqu. Ikkonvinċa lill-Isqof Mattei joħroġ Pastorali li tgħid li kien dnub mejjet ma' tobdiex l-ordnijiet fuq il-Pesta. Sa Jannar 1814 il-pesta spiċċat minn kullimkien barra Ħal Qormi. Minn 3700 suldat Ingliż mietu 20 biss.

Maitland kien jemmen li f'Ħal Qormi l-pesta ma' spiċċatx għax il-Qriema kienu jisirqu u oġġetti infettati. Jingħad iżda mhux pruvat li l-pesta daħlet Għawdex meta raġel mix-Xagħra fetaħ kaxxa f'għalqa f'Ħal Qormi li kien fiha ħwejjeġ infettati .F'Għawdex mietu madwar 96 ruħ. Fl-4 ta' Diċembru *Maitland* ħa miżuri drastiċi fuq Ħal Qormi fejn iddikjara l-liġi marzjali. Dawwar li Ħal Qormi b'żewġ ħitan ta' ġewwa kien għoli 10 piedi u l-ieħor ta' barra li kien 10 passi bogħod kien għoli sitt piedi. Fuq il-ħitan poġġa suldati armati. Kien hemm entratura waħda biss għal Ħal Qormi li kellha tliet barrikati .Min jiprova joħroġ kienu jisparawlu. Barra l-ħitan kien hemm kurdun ieħor ta' suldati. Il-morda Qriema bdew jittieħdu f'Barrakki f'tarf ir-raħal. Fejn illum hemm Triq il-Barrakki ftit 'l fuq mill-Knisja ta' San Ġorġ, kienu jitpoġġew biex imutu jew forsi jfiequ l-povri impestati Qriema. Kollox kien taħt il-Kmand ta' Kummissjoni Militari magħmula mill- Ġeneral Kurunel *Anderson*, il-Kaptan Andorra u l-Kaptan *Muller de Freidberg* li dan tal-aħħar kien jikmanda r-reġiment Sqalli. L-aħħar każ f'Ħal Qormi kien fis-7 ta' Marzu 1814. Imn'alla għax *Maitland* kien lest iġorr il-Qriema kollha fil-Lazzarett.

B'kollox f'Malta mietu madwar 4,500 ruħ minn popolazzjoni ta' ftit aktar minn 100,000 ruħ. F'Ħal Qormi mietu 740 persuna minn popolazzjoni ta' madwar 4,000 ruħ. Fid-9 ta' Awwissu Ħal Qormi ġie dikjarat ħieles mill-pesta u tkanta *Te Deum* ta' ringrazzjament lil Alla. Minbarra l-istatwa ta' San Sebastjan u d-devozzjonijiet f'Ħal Qormi nsibu tifkiriet oħra tal-pesta tal-1813. Fost it-tifkiriet tal-pesta nsibu lampier votiv li kien sar tal-fidda. Illum jintrama fil-festa ta' San Ġorġ fuq il-Kor. Fil-Mużew tal-Parroċċa ta' San Ġorġ insibu imqass b'manku twil li kien jintuża mill-qassisin biex iqarbnu l-impestati mill-bogħod. Minkejja dan nafu li f'Ħal Qormi mietu waqt il-pesta żewġ qassisin ,kif ukoll tabib u kirurgu. Il-mejtin tal-pesta ma kienux jindifnu fil-Knisja kif kienet użanza dak iż-żmien. Dawn indifnu fiċ-ċimiterju preżenti fit-Triq Valletta. Fl-1937 dan iċ-ċimiterju beda jintuża għad-dfin komuni meta ma' tħallewx aktar nies jindifnu fil-Knisja ta' San Ġorġ.

Il-pesta kienet ġabet mewt u għaks kbir f'Malta. L-ekonomija tkissret u kien hemm portijiet li damu sas-sena 1826 biex jiftħu għall-kummerċ Malti. L-ispiża kienet laħqet 232,531 sterlina meta l-*budget* kien biss ta' 140,000 sterlina. Iżda kull deni ħudu b'ġid għax minn din it-traġedja nibtet id-devozzjoni lejn San Sebastjan. J'alla fl-okkażjoni tal-200 sena minn meta daħlet il-pesta, aħna l-Qriema niftakru fl-imħabba li missirijietna wrew lejn San Sebastjan u nimitawhom fl-imħabba lejh u lejn Alla l-missier.

Il-Festa t-tajba lil kulħadd.

Kotba konsultat:
Bonello G. Histories of Malta Volume 4
Bonnici W. Inspector of Hospitals Robert Green and the plague in Malta 1813
Bugeja G . u Grima J. Minn Grajjiet il-Parrocca San Sebastjan Hal Qormi
Calvert R. Account on the origin and progress of the plague in the island of Malta in the year 1813
Grima J. Minn Grajjet Parrocca Maltija San Ġorġ ta Hal Qormi ca1400-2003
Frendo H.L-istorja ta Malta Vol 3